

UPPSALA
UNIVERSITET

“Jag tror att våldtäkt är olagligt”: En kvalitativ studie om hur unga med intellektuell funktionsnedsättning upplever en intervention för att motverka sexuellt våld

Författare:

Sofia Gjertsson

Anna Fäldt

Ida Hedkvist

Anna Sarkadi

Innehåll

Populärvetenskaplig sammanfattning	3
Inledning	4
Bakgrund	4
Varför är det så stor skillnad?	5
Anpassade interventioner.....	7
Syfte	8
Vetenskapliga frågeställningar.....	8
Metod.....	8
Interventionen	8
Studiedesign.....	9
Population och urval.....	9
Intervjuprocessen	9
Forskningsanteckningar	9
Analys.....	10
Resultat	11
Lärt oss grunderna	11
Pinsamt och triggade minnen	13
Vikten av trygga personer att prata med både under och efter.....	13
Ungdomar i risk - svårt att veta vad som är okej och vad som är fel.....	14
Diskussion	17
Begränsningar och styrkor	18
Slutsats.....	19
Referenser.....	20
Bilaga 1 - Intervjuguide	23
Bilaga 2 – Bildstöd.....	25

Populärvetenskaplig sammanfattning

Denna rapport undersöker en våldspreventiv insats och sexualundervisning för unga med intellektuell funktionsnedsättning (IF) – en grupp som är särskilt utsatt för sexualbrott men ofta exkluderas från insatser. Syftet var att undersöka elevernas erfarenheter av insatsen och om de fått ökad kunskap om sex, samtycke, relationer och gränssättning.

Internationell forskning visar att unga med IF löper upp till tio gånger högre risk att utsättas för sexualbrott än jämnåriga utan funktionsnedsättning. Bristande information, kommunikationssvårigheter och sociala missförstånd bidrar till denna utsatthet. Även om våldspreventiva program med längre tidsspann och repetition visat positiva resultat internationellt, finns få nordiska studier.

I denna studie intervjuades 14 ungdomar i åldrarna 16–20 år från anpassad skola. Analysen resulterade i fyra teman: (a) Grundläggande lärdomar, (b) Pinsamhet och triggade minnen, (c) Betydelsen av tryggt stöd och (d) Svårigheter att tolka samtycke och gränser.

Ungdomarna lärde sig mer om sina egna känslor och beteenden i relationer, men hade svårt med komplexa frågor som samtycke och sexuellt våld. Många tyckte undervisningen var pinsam, särskilt vid användning av vulgära ord, och vissa triggades av jobbiga minnen. Deltagarna betonade vikten av en trygg ledare och starka stödstrukturer i skolan, där båda möjliggjorde öppna samtal och känslomässig bearbetning.

Studien visar att anpassad sexualundervisning är avgörande för att stärka unga med IF, men att ytterligare arbete krävs för att ge dem verktyg att hantera samtycke och relationer. Från denna undervisning har deltagarna tagit till sig och förstått en hel del men mer undervisning för att ungdomarna ska få bättre förståelse och känna sig tryggare kring samtycke, att säga nej, förståelse för andras känslor och sexuellt våld behövs. Rapporten belyser även behovet av att stötta ungdomar både under och efter interventionen för att minska deras sårbarhet.

Inledning

Den här rapporten är resultatet av ett samarbete mellan Uppsala Tjej -och Transjour (UTT) och Uppsala universitet, forskargruppen Child Health and Parenting (CHAP) vid Institutionen för folkhälso- och vårdvetenskap. För utveckling och leverans av interventionen stod UTT medan CHAP bistod med utvärderingskompetens. Utvärderingen planerades dock tillsammans med UTT och även lärarna på den skola som interventionen genomfördes på för att säkra adekvat förståelse av insatsens innehåll och programteori och för att anpassa datainsamlingen till de deltagande studenterna med varierande grad av intellektuell funktionsnedsättning. Studien är en av få i sitt slag i Sverige. Finansiär var Jämställdhetsmyndigheten.

Bakgrund

Sexualbrott utgör ett allvarligt samhälls- och hälsoproblem både i Sverige och internationellt, och har ofta som följd svåra, ibland livslånga konsekvenser för den som utsätts. Det är ett väldokumenterat område och forskning visar att utsattheten är ojämnt fördelad i samhället, där kvinnor, unga och HBTQ+-personer är särskilt överrepresenterade (Brown & Bulanda, 2008; Bruno & Joelsson, 2023; Crooks m.fl., 2019; Fleming m.fl., 2015; García-Moreno m.fl., 2013). År 2019 uppgav 21,3 procent flickor i årskurs 9 att de någon gång utsatts för sexualbrott, motsvarande siffra bland pojkar var 6,3 procent (Brottsförebyggande rådet, 2022). Bland kvinnor i åldrarna 16 till 24 år uppgav 26,1 procent att de utsatts för sexualbrott under 2020 (Brottsförebyggande rådet, 2022).

Internationella studier om typiskt utvecklade unga har visat att en heltäckande sex- och samlevnadsundervisning i skolan kan förebygga sexualbrott och våld i ungas parrelationer, samt öka kunskapen om samtycke och rapporteringen av sexualbrott (Goldfarb & Lieberman, 2021). Även i Sverige betonas vikten av heltäckande sex- och samlevnadsundervisning som ett våldspreventivt verktyg. Ett åtgärdsprogram framtaget av regeringen för att motverka och förebygga våld i nära relationer och mäns våld mot kvinnor har bland annat som målsättning att ha tidiga och förebyggande insatser och förbättra kunskap och metodutveckling. Det innebär att större uppmärksamhet ska läggas på maskulinitetsnormer, flickors och unga kvinnors utsatthet, barns rättigheter och kunskapsbaserat arbete. Skolans roll i att arbeta våldsförebyggande och verka för en samtyckeskultur lyfts särskilt fram (Arbetsmarknadsdepartementet, 2024).

Både i Sverige och internationellt har våldspreventiva interventioner skiftat fokus från att enbart se män som förövare till att se dem som aktiva deltagare i det preventiva arbetet (Lindberg & Billevik, 2023). I Sverige har interventioner tidigare ofta bestått av informationskampanjer, vilket har visat sig ha begränsad effekt. Universella initiativ har därför ökat under de senaste åren med längre insatser och mer specifikt fokus på attityd- och beteendeförändringar samt genusförändrande insatser (Bruno m.fl., 2020). Interventioner som inkluderat män och pojkar som aktiva deltagare har i större utsträckning sett positiva utfall. Särskilt i skolor har det blivit allt vanligare att jobba med samtyckeskultur, genusperspektiv och åskådaransats i våldspreventiva insatser. Ämnet sex och samlevnad har sedan den nya läroplanen 2022 också bytt namn till sexualitet, samtycke och relationer för att tydligare lyfta vikten av samtycke (Barker m.fl., 2007; Bruno m.fl., 2020; Socialdepartementet, 2011).

En intervention som fått stort genomslag är *Stopp! Min kropp!* som tagits fram av Rädda Barnen och framförallt riktar sig till förskolan och lågstadiet (Rädda Barnen, u.å.). *Stopp! Min kropp!* lyfter hur man som förälder, lärare eller annan vuxen som lever eller arbetar med barn kan ta upp ämnen som kroppen, kroppsdelar, samtycke och sexualbrott på ett tydligt och åldersanpassat sätt. Det lyfter också vikten av att detta inte bara ska vara ett samtal en gång utan ett förhållningssätt som finns med under hela barnets uppväxt (Norlén, 2019).

Utsatthet bland unga med IF

En grupp som ofta förbises i både svensk och internationell forskning är unga med intellektuell funktionsnedsättning (IF) och autism. I jämförelse med typiskt utvecklade unga vet man förhållandevis lite om utsattheten hos unga med IF för sexualbrott. Den forskning som finns pekar på att de är en av samhällets mest sårbara grupper och löper betydligt högre risk än typiskt utvecklade unga att utsättas för sexualbrott (Wissink m.fl., 2015), vilket är genomgående i de studier som gjorts (Jojo m.fl., 2023; Reiter m.fl., 2007; Stobbe m.fl., 2021; Wissink m.fl., 2018)

Det finns inga svenska studier som tagit fram siffror på hur stor skillnaden är mellan unga med IF och typiskt utvecklade unga i Sverige, men det finns studier från andra länder. I en studie om misshandel av barn och unga med olika funktionsnedsättningar i USA fann Sullivan och Knutsson (2000) att sannolikheten att utsättas för sexuellt våld var fyra gånger så hög för barn och unga med IF som för typiskt utvecklade barn och unga. Reiter, Bryn och Shachar (2007) genomförde en enkätstudie med 100 ungdomar i Israel där hälften gick i vanlig skola och hälften gick i anpassad skola och hade IF eller svåra inlärnings- och beteendesvårigheter. Svaren visade att 40 procent av ungdomarna med en funktionsnedsättning hade utsatts för sexuella trakasserier och 38 procent för sexuellt våld, medan motsvarande siffror för de typiskt utvecklade ungdomarna var 16 respektive 18 procent. En annan stor skillnad mellan grupperna var vem förövaren var. För typiskt utvecklade ungdomar var förövaren i fall av sexuellt våld oftast en vän (72%), släkting (14%) eller en främling (14%) medan för ungdomar med en funktionsnedsättning var förövaren oftast personal som arbetade med dem (50%) eller vänner (42%) och mer sällan en främling (8 %).

Enligt Wissink m. fl. (2015) fann flertalet studier en högre risk för utsatthet bland unga med IF än bland typiskt utvecklade unga, även om den exakta siffran varierade från 2 till 10 gånger högre. Endast sett till gruppen unga med funktionsnedsättningar så verkar just IF vara en av de största riskfaktorerna för att vara utsatt för sexualbrott (Wissink m.fl., 2015). Samtidigt visar forskning underrapportering vad gäller sexualbrott mot barn och unga med funktionsnedsättningar. Detta framkommer både i studier utifrån brottsutredningar (Åker & Johnson, 2020) och utifrån läkarundersökningar av barn som misstänks ha blivit utsatta för sexualbrott (Kvam, 2000).

Varför är det så stor skillnad?

Flera faktorer bidrar till den ökade sårbarheten hos unga med IF, men en viktig aspekt är bristen på tillräcklig och tillgänglig information om sex och samlevnad. Det leder till att unga med IF saknar kunskap om samtycke, sexuellt våld, vad som är acceptabelt och inte i en relation och vart man vänder sig för att få hjälp (Jojo m.fl., 2023; Murphy & O'Callaghan, 2004). Det gör det också svårare för dem att identifiera om de har blivit eller riskerar att bli utsatta (Kvam, 2000; Stobbe m.fl., 2021; Wissink m.fl., 2015) för sexuellt våld. En annan viktig faktor är att många kan ha svårigheter att kommunicera att man känner obehag i en situation eller att i efterhand berätta om negativa upplevelser (Elklit m.fl., 2023; Kvam, 2000; Wissink m.fl., 2015). Just kommunikationen försvåras ytterligare av att det är vanligt förekommande att unga med IF också har autism (Gustafsson & Nylander, 2024).

Det är dessutom sannolikt att underrapporteringen är högre för individer med både IF och autism, på grund av svårigheter att kommunicera och att färre sexualbrott rapporteras till polis, vård eller andra myndigheter (Elklit m.fl., 2023; McDonnell m.fl., 2019).

För ungdomar med ingen eller begränsad förmåga att uttrycka sig verbalt tillkommer ytterligare riskfaktorer. Svårigheten att kommunicera obehag eller säga nej, både i situationen och i efterhand, gör dessa unga särskilt sårbara (Kvam, 2000; Wissink m.fl., 2015). Fler studier tar fasta på att just svårigheter att kommunicera är av stor betydelse för den ökade utsattheten bland unga med funktionsnedsättningar. En dansk registerstudie undersökte risken att utsättas för sexualbrott före 18 års ålder för individer med olika funktionsnedsättningar och fann att unga med språkstörning har en ungefär lika hög risk att utsättas för sexualbrott som unga med IF och att dessa två grupper, samt ungdomar med ADHD är de tre grupper med störst risk att utsättas. Studien pekade också på vikten av att dessa unga ges möjlighet och stöd att kommunicera sin åsikt och sina upplevelser (Elklit m.fl., 2023).

De som har begränsad eller ingen verbal kommunikation behöver använda det som benämns som alternativ och kompletterande kommunikation (AKK). AKK kan bestå av tecken från teckenspråket, bildstöd och högteknologiska hjälpmedel. Gemensamt för alla dessa hjälpmedel är att de i förhållande till tal är mer begränsade i vem man kan kommunicera med och vad man kan uttrycka. En person som använder bildstöd är exempelvis begränsad till bilder som finns tillgängliga i varje situation och har därmed inte själv kontroll över vad hen kan kommunicera vid olika tillfällen (Barron m.fl., 2019; Collier m.fl., 2006; Elklit m.fl., 2023; Oosterhoorn & Kendrick, 2001). Det kräver också att den man pratar med har viss kännedom om dessa kommunikationsformer och man har sett att det inte alltid tas på lika stort allvar som verbal kommunikation (Collier m.fl., 2006; Oosterhoorn & Kendrick, 2001). Individer som använder AKK upplever därför ofta så kallad hermeneutisk orättvisa. Detta är när en individ inte kan kommunicera sina sociala erfarenheter på grund av att hen saknar tillgång till de begrepp och uttryckssätt som vi generellt använder för att kommunicera med varandra (Fricker, 2007).

För gruppen unga som har både IF och autism, visar studier att de har ungefär samma förhöjda risk att vara utsatta för sexualbrott som de med endast IF, i jämförelse med typiskt utvecklade unga. Av de sexualbrott som blir rapporterade har man dock sett, bland annat i en registerstudie från USA, att färre misstänka händelser blir bekräftade om ungdomen har autism och IF jämför med ungdomar med endast IF (McDonnell m.fl., 2019). Det finns inga studier som reder ut orsaken till detta men sannolikt hör det samman med att svårigheter att kommunicera sina sociala erfarenheter är ännu större för individer med autism (McDonnell m.fl., 2019).

I en kanadensiskt studie (Heifetz m.fl., 2020) där ungdomar med IF och autism intervjuades om samtycke, relationer och sexualbrott framkom att även om de hade ett lika stort intresse av romantiska relationer som typiskt utvecklade unga så hade de betydligt mindre kunskap om relationer och samtycke. Många hade svårt att avgöra om en beskriven situation handlade om samtycke eller sexuellt våld, och särskilt ungdomar med både IF och autism hade svårigheter att tolka sociala signaler korrekt. De flesta hade fått lite eller ingen formell sex- och samlevnadsundervisning och många hade främst fått information från sina föräldrar (Heifetz m.fl., 2020). Liknande resultat har framkommit i intervjuer med vuxna med IF. Man har också kunnat konstatera att de som fått mer sex- och samlevnadsundervisning under sin skolgång hade en bättre förståelse för såväl relationer och samtycke som situationer med risk för sexuellt våld (Murphy & O'Callaghan, 2004).

Ett område som nästan helt saknas från forskning om unga med IF och sexualbrott, och som sällan tas upp i sexualundervisning eller våldspreventiva insatser, är unga med IF som *förövare*. En studie av Malovic et al., (2020) lyfter att unga med IF är överrepresenterade också som förövare men att man vet mycket lite om denna grupp. Det finns teorier att det kan höra samman med svårigheter att tolka sociala situationer och förstå signaler och gränssättande från andra samt med egna upplevelser

av våld. Man har kunnat konstatera att unga förövare med IF ofta själva varit utsatta för sexualbrott, eller andra former av våld (Malovic m.fl., 2020; Wissink m.fl., 2015).

Anpassade interventioner

Trots den utveckling som gjorts inom sex och samlevnadsundervisning och våldspreventivt arbete och trots att vi vet att ungdomar med IF är i en extra utsatta situation, har de sällan inkluderats i interventioner och insatser, varken i Sverige eller internationellt. I många svenska kommuner började hälsoenkäter, som till exempel "Liv och hälsa Ung" först 2023 genomföras även i den anpassade grund- och gymnasieskolan (Bååk & Persson, 2024; Kommunstyrelsen, 2021). Intervjuer med både ungdomar, lärare och föräldrar visar tydligt att det finns ett stort behov av insatser som är anpassade efter unga med IF och deras unika situation (Colarossi m.fl., 2023; Löfgren-Mårtenson, 2012)

Den tidigare forskningen understryker vikten av heltäckande sex- och samlevnadsundervisning och våldspreventiva insatser för unga med IF. I Sverige beskriver också läroplanen för den anpassade grundskolan och gymnasieskolan att eleverna ska möta frågor som rör sexualitet, samtycke och relationer och att eleverna ska få förståelse för samtycke och sina egna och andras rättigheter (Skolverket, 2013). Trots detta finns det fortfarande begränsad kunskap om hur dessa insatser bäst kan anpassas till elever i den anpassade grund- och gymnasieskolan. Personal som jobbar med unga med IF i Sverige rapporterar att de saknar strategier för att prata om ämnen som sexualitet, sexualbrott och sexuell hälsa med ungdomarna och att sex- och samlevnads kunskap i skolan ej är anpassad för ungdomar med IF (Wickström m.fl., 2020).

Löfgren-Mårtenson (2012) har intervjuat unga med IF i Sverige om deras erfarenhet och tankar om sex- och samlevnadsundervisningen. Ungdomarna betonade vikten av sådan undervisning, men deras erfarenheter varierade kraftigt beroende på vad som tagits upp och hur undervisningen genomförts. De lyfte att det var viktigt att de fick lära sig steg för steg, med repetition och att fokus skulle ligga på vad som var aktuellt för dem just då. Löfgren-Mårtenson (2012) betonar vikten av att fortsätta utveckla bättre strategier för sex och samlevnadsundervisning för unga med IF och att involvera ungdomarna själva i det arbetet.

Olika modeller för sex- och samlevnadsundervisning för unga med IF har tagits fram, ofta med fokus på våldsprevention just för att bemöta den ökade utsatthet som dessa ungdomar har. Dessa modeller har utvecklats i olika länder och har ofta bara utvärderats i liten skala, men resultaten har generellt varit positiva. I Turkiet genomfördes en intervention baserat på mastery learning-modellen, där man först testade kunskaperna om sex och samlevnad hos en grupp unga med IF, och sedan fick halva gruppen gå en åttaveckorskurs med fokus på sexuell hälsa och våldsprevention. Efter kursen hade deltagarna som gått kursen betydligt bättre kunskap om ämnet, och skillnaden kvarstod även en månad efter avslutad kurs (Kurt & Kürtüncü, 2024). En liknande insats kallad "Healthy Relationships and Autism" utvärderades i USA, för ungdomar med autism. Även den bestod av flera tillfällen och mycket repetition och visade på positiva resultat av ökad kunskap och förståelse även flera veckor efter interventionens slut (Pask m.fl., 2016). Dessa exempel visar också på det som ungdomarna i Löfgren-Mårtensons (2012) intervjuer nämnde, att det är viktigt med en intervention som sker under längre tid och med mycket repetition.

Majoriteten av studierna som gjorts på detta område är främst fokuserade på flickor med IF och de våldspreventiva insatserna främst riktade till flickor. Det finns därför stort behov av insatser och forskning som riktar sig till unga med IF överlag, men särskilt som inte begränsas till att bara inkludera flickor, samt lyfter frågan om unga med IF som förövare. Vidare behövs mer forskning i ett

nordiskt sammanhang där det finns mycket få studier eller utvärderade insatser som fokuserar specifikt på unga med IF.

Syfte

Syftet med projektet är att undersöka elevernas erfarenheter av att ha deltagit i skolpassen på anpassad skola och undersöka om eleverna har fått kunskaper och insikter när det gäller sex, ömsesidighet, samtycke, relationer och gränssättning och om de beskriver eventuella beteendeförändringar.

Vetenskapliga frågeställningar

1. Hur upplever eleverna på anpassad gymnasieskola att prata om sex, ömsesidighet, samtycke, relationer och gränssättning i en klassrumsmiljö?
2. Hur resonerar eleverna om bra respektive dåliga relationer, ömsesidighet och samtycke efter interventionen?
3. Vilka kunskaper har eleverna efter interventionen om vad lagen säger om samtycke i sexuella relationer?

Metod

Interventionen

Uppsala tjej- och transjour har sedan 2015 hållit i skolpass i högstadie- och gymnasieklasser, som sedan 2022 erbjuds även för anpassad grund- och gymnasieskola. Det är en universell våldspreventiv skolinsats med genusperspektiv, där fokus ligger på samtycke, ömsesidighet, sexuellt våld, killars våld mot tjejer samt rättigheter och skyldigheter i sexuella situationer.

Ordinarie intervention består av en 120 minuters workshop, men detta har omarbetats för den anpassade skolan och ges där istället i form av sex workshops under tre tillfällen (ett pass på förmiddagen och ett på eftermiddagen, vid tre tillfällen). Interventionen inleds med en diskussion om ömsesidighet. Eleverna får göra övningar där de funderar över och diskuterar sin egen känsla vid olika situationer och scenarion presenterade av ledaren. Man diskuterar inte personliga erfarenheter. Sedan går interventionen vidare till att informera om och diskutera sex och hur heteronormativa sexroller kan påverka vårt sexuella beteende och förväntningar. Eleverna får själva ställa frågor och delta i diskussioner i samtliga moment i passet. Sexlust och sexualitet diskuteras även, där eleverna får fundera kring vad sex är i olika sexualiteter. Denna del av passet är ämnad att dels vara kunskapshöjande men även ifrågasätta normativt sex och sexualiteter. Det understryks i segmentet om sex att samtycke/frivillighet alltid gäller.

Eleverna får även göra övningar och se på film där de får ta ställning till ja- och nej-signaler, alltså samtyckessignaler. Vidare spenderas signifikant tid på att diskutera och identifiera känslor både hos deltagarna själva men även andras känslor. I delen om sexuellt våld går ledaren igenom vad lagen säger om sexuellt våld från sexuellt ofredande till våldtäkt. Extra tid spenderas vid våldtäkt och hur det kan fungera, vad lagarna säger, vanliga reaktioner vid och efter en våldtäkt, hur anmälnings- och rättsprocessen ser ut och var man kan få stöd och vård. Eleverna får sedan göra fler övningar där de får olika scenarion och diskutera om handlingarna i berättelserna är okej eller inte.

Skolpassen planeras i samråd med lärare och innehållet och upplägget anpassas efter elevernas funktionsnivå och sexuella erfarenheter.

Studiedesign

Studien hade en kvalitativ design med semi-strukturerade intervjuer. Urvalet gjordes selektivt utifrån deltagande i UTTs intervention. Intervjuerna spelades in, transkriberades och analyserades genom en tematisk analys.

Population och urval

Deltagare rekryterades bland eleverna från klassen på skolan där interventionen genomfördes, med hjälp av lärare på det nationella anpassade programmet. Samtliga elever som deltagit i UTTs skolpass blev tillfrågade att delta i studien (N=25). Av dessa 25 valde 15 ungdomar (60 %) att samtycka till intervjuerna. En person drog tillbaka samtycke på dagen för intervjun, vilket därmed resulterade i 14 deltagare. Intervjuerna genomfördes i grupper om två och två, förutom två intervjuer som genomfördes individuellt. Gruppindelningen gjordes med hjälp av lärare på skolan. Grupperna delades in utifrån lärarnas vetskap om bra och fungerande klasskompisrelationer mellan eleverna, dvs, elever som kunde stötta varandra och inte skulle uppleva det jobbigt att prata inför varandra.

Forskningspersonsinformation inför intervjuerna samskapades med lärare på programmet, så att informationen blev tillgänglig för målgruppen. Enligt lärarna hade samtliga elever i klassen en intellektuell mognad som gjorde att de själva kunde ta till sig och förstå innebörden av att vara med i forskningsprojektet och vad det innebär och därmed samtycka själva. Studien genomgick en etisk prövning som godkändes av Etikprövningsmyndigheten Dnr: 2024-01614-01.

Efter etikgodkännandet gick lärarna igenom informationen med samtliga i klassen. Lärarna samlade in skriftligt samtycke från intresserade elever innan intervjutillfället. Situationellt samtycke samlades även in muntligt under intervjutillfället. Då alla deltagare var över 15 år (16–20 år) och hade förmåga att förstå innebörden av sitt deltagande behövdes inte vårdnadshavares samtycke inhämtas, enligt lagen om etikprövning av forskning som avser människor (2003:460).

Intervjuprocessen

Intervjuerna skedde i ett mindre klassrum på deltagarnas egen skola. Intervjuerna spelades in och transkriberades i alla tillfällen utom ett då en av deltagarna ej ville bli inspelad, istället togs endast anteckningar under denna intervjun. Intervjuerna varade mellan 15–30 minuter, en intervju avbröts i förtid på deltagarens önskan. Under intervjutillfället satt två forskare med, en som höll i intervjun och ställde frågor och en som antecknade de icke-verbala interaktionerna. Intervjuprocessen följde ett semi-strukturerat format.

Frågorna under intervjun täckte de ämnen som interventionen tagit upp så som, ja- och nej-signaler, beteenden i relationer, vad ungdomarna tror är olagligt, identifiering av känslor och dejting. Eleverna fick också frågor om hur de upplevde interventionen, interventionsledaren och hur de såg på att man pratade om dessa ämnen i skolan, se bilaga 1 för intervjuguide med bildstöd. Under intervjutillfället blev det tydligt att flera deltagare kunde maskera sin funktionsnedsättning.

Intervjuerna genomfördes av en forskande logoped med omfattande erfarenhet av alternativ och kompletterande kommunikation.

Forskningsanteckningar

Under intervjuerna förde en forskare anteckningar om den ickespråkliga kommunikationen. Efter vardera intervju diskuterade de båda forskarna tillsammans interaktionen mellan intervjuaren och deltagarna och upplevelsen av intervjun. Anteckningarna om den ickespråkliga kommunikationen och forskarnas tankar om intervjun samlades i forskningsanteckningar. Dessa är sammanfattade i resultatet.

Analys

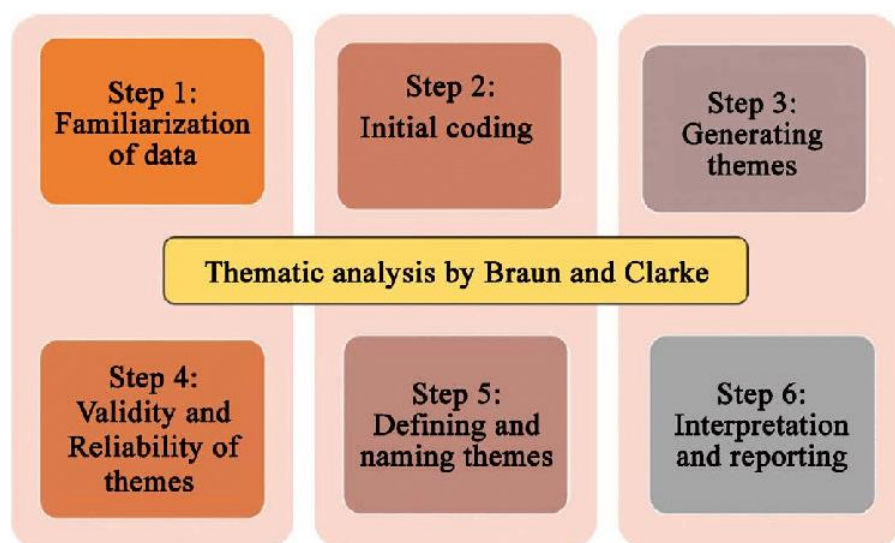
Intervjuerna transkriberades och analyserades sedan genom en tematisk analys, utifrån Braun och Clarkes ramverk (2006). Ljudfilerna transkriberades exakt, med inkludering av pauser, tveksamma svar och även skratt och andra ljud. All identifierbar information togs bort från transkripten och deltagarna blev istället tilldelade pseudonymer. Interventionsledarens namn användes frekvent av många deltagare under intervjutillfället och även det har pseudonymiserats till Lotta.

Det första steget av dataanalysen var att läsa igenom datan flera gånger (se figur 1), vilket gjordes av två forskare (AF, SG), som upprepade gånger läste igenom transkripten och fältanteckningarna separat. Båda forskarna skrev ner sina tidiga observationer och insikter från intervjuerna. Därefter skapade de två forskarna initiala koder tillsammans (steg 2), baserat på hela datasetet. Koderna var manifesta och försökte täcka allt som deltagarna sagt under intervjutillfället.

Koderna sågs sedan över av forskarna för att generera teman, baserade på sitt latenta innehåll. Genom denna process utvecklades fyra teman, se tabell 1 nedan. Koderna inom varje tema användes för att utveckla varje temas underliggande kategorier. Temana sågs över, så att de inte överlappade (steg 4). Därefter valdes temanamn, baserat på temats innehåll (steg 5). Hela analysen gjordes på ett samarbetande sätt mellan forskarna SG och AF som även kontinuerligt stämde av med en tredje senior forskare (AS) med lång erfarenhet av kvalitativ analys. Temana och dess underliggande kategorier och koder reviderades sedan tills konsensus och begreppsmässigt djup i temana uppnåddes.

En särskild aspekt att beakta vid analysen var att utsagorna endast täcker sådant som deltagarna hade möjlighet att uttrycka i ord eller kommunicera på andra sätt under intervjutillfället. En begränsad kapacitet att resonera kring komplexa och abstrakta företeelser är ett kännetecken för intellektuell funktionsnedsättning. Det betyder att utsagorna ska tolkas utifrån deltagarnas livsvärld och intellektuella kapacitet och inte bedömas eller tolkas utifrån typiskt utvecklade personers sätt att resonera. Samtidigt var syftet med intervjuerna att utvärdera en intervention varför det också var viktigt att uppmärksamma sådant som inte kom till uttryck, saker som ungdomarna i studien inte hade förstått, kommit ihåg eller kunnat ta till sig som avsett utifrån interventionens innehåll och upplägg.

Figur 1.

Braun & Clarke 2006

Resultat

Analysen genererade fyra teman; (a) Lärt oss grunderna, (b) Pinsamt och triggade minnen, (c) Vikten av trygga personer att prata med under och efter, och slutligen (d) Ungdomar i risk - svårt att veta vad som är okej och vad som är fel. Temana kan även ses i Tabell 1.

Tabell 1.

Teman	Kategorier
Lärt oss grunderna	<i>Förstå sina egna känslor Bra och dåliga beteenden i relationer Dejtingtips Olagligt – ett svårt koncept</i>
Pinsamt och triggade minnen	<i>Pinsamma ämnen och ord Väckta smärtsamma minnen</i>
Vikten av trygga personer att prata med både under och efter	<i>Stöd i skolan även utanför interventionen Det måste vara en närvarande och bra person</i>
Ungdomar i risk - svårt att veta vad som är okej och vad som är fel	<i>Att säga nej Svår information att förstå och ta till sig Insikt om tidigare övergrepp Det komplexa samtycket</i>

Lärt oss grunderna

Temat **Lärt oss grunderna** handlade om hur mycket intervjudeltagarna tagit till sig av de kunskapsområden som interventionen tog upp. Deltagarna resonerade kring ämnen som beteenden som kan vara bra och dåliga i relationer, hur man kan identifiera sina egna känslor, sätta gränser och vad lagen säger om sex.

Resultatet visar att eleverna fått en bättre förståelse för sina egna känslor och att kunna identifiera bra och dåliga känslor hos sig själva. De kunde återberätta scenarion som använts i interventionen, som Kalle:

”Vi pratade om vad som kan kännas skönt och vad som inte kan kännas skönt. Till exempel klappa hunden eller klappa på en främling.”

Majoriteten av deltagarna upplevde detta moment av interventionen som positivt.

Dock handlade reflektionerna kring känslor oftast om deltagarnas egna känslor snarare än om andras. I interventionen fanns liknande scenarion för att diskutera hur någonting kan kännas för en annan person och hur ens eget agerande kan påverka en annans känslor, men detta var ingenting som deltagarna diskuterade under intervjuerna.

Deltagarna diskuterade även bra och dåliga beteenden i relationer, på ett mer objektivet sätt. I denna kategori skiljde sig deltagarnas resonering mer från varandra i jämförelse med diskussionerna kring identifiering av egna känslor. För vissa var det viktigt att prata om vänskapsrelationer och kompisar, medan andra (de flesta) föredrog att prata om kärleksrelationer.

Deltagarna beskrev oftast bra beteenden i relationer som att vara snäll, säga snälla saker, kramas och pussas. Av de positiva eller bra beteendena fanns en generell konsensus i resultaten.

Anders: Ja att ehh, på bra relationer kan man ju säga snälla saker till varandra och att man kanske låter den andra få lite vara lite ifred om man vill det och...

Kalle: En bra relation är att man kramas, pussas, och säger snälla saker till varandra.

När deltagarna blev tillfrågade att berätta om dåliga beteenden i relationer kunde svaren vara mer varierade. Som Mohammed:

"Då förolämpar den där personen. Inte bara förolämpar, men också lite... man är otrogen. Otrogen, man förolämpar. Man är inte lojal."

Medan andra svar var mer relaterade till att bruka verbalt och fysiskt våld mot sin partner.

Intervjuaren: Hur är en dålig relation?

Tystnad

Fah: Jag vet inte.

[...]

Intervjuaren: Ni är med någon som ni är kär i, som gör något riktigt dåligt. Vad skulle det kunna vara?

Fah: att man slåss och säger elaka saker

Beteenden som manipulation och utfrysning/ignorerande togs också upp i interventionen, vilket ingen deltagare nämnde.

Många deltagare var även väldigt intresserade av dejting och därav spenderades mycket tid under interventionen med att diskutera detta. Under intervjuerna berättade deltagarna om dejtingtips de fått och de flesta berättade att de såg den delen av interventionen som informativ och rolig. Flera deltagare berättade att de själva hade varit på dejt medan andra inte hade det. De pratade vidare om hur man kan bjuda ut någon på dejt och även vad man kan göra på en dejt. Anders:

"Man kan äta på restaurang eller spela mini-golf".

Deltagare nämnde också att det var viktigt att prata om och göra olika saker på olika dejter så att det inte blev för upprepande.

En annan stor del av interventionen var relaterad till vad som är olagligt gällande sex, dvs. sexuellt våld och vad det är. Deltagarna hade generellt svårt att identifiera vad som är olagligt och inte, vilket resulterade i en bredd av svar. Vissa nämnde de mest extrema former av sexuellt våld så som våldtäkt. Anaya:

"Jag vet inte om det stämmer. Men jag tror att våldtäkt är olagligt?"

Anaya kunde sedan inte komma på någonting mer som var olagligt. Andra nämnde tafsning eller olika former av hotsex som olagliga. Pia:

"Sexuella övergrepp, jag tycker det är olagligt. Att någon vill att man ska skicka nakenbilder men man inte vill."

En del deltagare nämnde att de hade lärt sig om vad som är olagligt när de blev frågade om vad de kommer ihåg från interventionen eller vad de tyckte var viktigt. När intervjuaren sedan frågade deltagarna vad det kunde vara som var olagligt varierade svaren mycket även om deltagarna uttryckt att de lärt sig om detta.

Pinsamt och triggade minnen

Temat **Pinsamt och triggade minnen** handlade dels om stämningen i klassrummet, pinsamma ord och ämnen som pratades om under interventionen, dels om att interventionen kunde påminna elever om jobbiga erfarenheter de själva har upplevt eller gått igenom.

Nästan alla deltagare beskrev stämningen i klassrummet vid minst ett tillfälle som pinsam, Vera:

"Det var helt knäpptyst."

Oftast var den pinsamma upplevelsen kopplad till konversationer om ämnet sex. En deltagare beskrev detta vidare som att sex är ett pinsamt och konstigt ämne att prata om oavsett hur, av vem, eller i vilket format det görs. Kalle:

"Det är ju ett konstigare ämne att prata om."

Under interventionen, använde interventionsledaren Lotta ord och termer vuxna ofta inte använder i en skolmiljö.

Fadil: Det kändes konstigt!

Yousef: Det finns andra ord att säga istället för fitta och kuk... typ ... NEJ jag säger det inte!

Fadil: Nej säg inte det!

Många deltagare beskrev att användandet av dessa hårdare/mer vulgära termer gällande kön från en vuxen var förvånande, pinsamt, stelt och onödigt. De uttryckte att de istället hade föredragit mjukare ord.

I kategorin *väckta smärtsamma minnen* blev det tydligt att för vissa deltagare triggade interventionen jobbiga minnen om tidigare upplevd utsatthet, detta var ofta sammankopplat med de ämnen eleverna upplevde som pinsamma. En deltagare, Bertil uttryckte detta såhär:

"Jag hade inga problem med lektionerna med Lotta men jag blev påmind om saker. [...] Hur det är att vara kär och olyckligt kär. Jag känner igen mig i det. Så det var jobbigt. [...] om man har fått hjärtat krossat så känns det inte så roligt."

Dessa känslor som kom ofta upp, eller blev triggade under interventionen handlar specifikt om individuella upplevelser som har varit jobbiga för en deltagare, till exempel att ha varit olyckligt kär. Eleverna beskrev också att de hade mycket tankar mellan interventionstillfällena angående dessa jobbiga eller triggade minnen.

Vikten av trygga personer att prata med både under och efter

Eftersom vissa deltagare hade jobbiga och smärtsamma minnen som kom upp till följd av interventionen beskrev även deltagarna vikten av stöd kring interventionen. Detta temat belyser vikten av stödstrukturer och trygga personer runt om interventionen. Deltagarna beskrev hur de fick stöd från skolpersonal i form av både lärare och skolkuratorn för att vidare kunna diskutera känslor och tankar som uppkommit under interventionen.

Intervjuaren: [...] Fanns det någon du kunde prata med om dom jobbiga känslorna då?

Pia: Ja, både med Lotta och min mentor. Och skolkuratorn.

Deltagarna diskuterade även att personen som ger interventionen måste vara bra, en person som är lätt att prata med, som kunde avdramatisera pinsamma och jobbiga ämnen och koncept och som fanns tillgänglig. Elever som uttryckt att de inte kände sig bekväma med att prata under interventionspassen beskrev att de fick möjlighet att prata med Lotta efteråt, antingen över lunchen eller i ett separat rum.

Intervjuaren: Pratade ni två i klassen när Lotta var där?

Yousef: Ja efteråt i lilla rummet. [...] det var bra! Vi frågade mer om sex – och känslor.

Eleverna beskrev att de upplevde det som positivt och viktigt att interventionsledaren var kvar på skolan under hela skoldagen även efter interventionspasset var slut. Deltagarna pratade om att detta var positivt för att det då var lättare att hitta tid att prata själv, eller i mindre grupper, med Lotta.

Deltagarna beskrev det även som positivt att interventionen var uppdelad på flera pass över ett antal veckor. Att upplägget var sådant samt att Lotta var kvar under hela skoldagen skapade en miljö där eleverna fick möjlighet att lära känna Lotta bättre vilket gjorde det lättare att kommunicera. De flesta elever uttryckte att de överlag upplevde interventionen som positiv och att mycket av denna upplevelse var för att Lotta var bra på att leda interventionen och på att prata och lyssna på eleverna efteråt.

Anders: Inte någonting som var konstigt med, med dom här lektionerna. Jag tyckte det var rätt bra lektioner, så fick man ju veta lite om, om hur man gör en polisanmälan och vad som är olagligt och hur man ska bete sig när man är på dejt och sånt. Mmm

Pia: Att hon hade bildstöd alltså det tycker jag var jättebra och sen så... och hur hon förklarade. Hur det är med osköna känslor och sköna känslor och relationer och dejting och sånt där. Så att det var ju jättebra och sen så var det också jättebra att lära sig om polisanmälan och olagliga saker.

Ungdomar i risk - svårt att veta vad som är okej och vad som är fel

I temat ***Svårt att veta vad som är okej och vad som är fel*** illustrerades gruppens utsatthet som helhet. Temat täcker ämnen som att sätta gränser är ett svårt koncept och kan visa sig i svårnavigerade sociala situationer. Vidare tar temat upp de saker som har varit svårare för deltagarna att ta till sig från interventionen.

Vissa deltagare uttryckte att de inte kände sig trygga, eller att de inte alls skulle kunna säga nej i situationer som krävde det. Deltagarna pratade i stor utsträckning under intervjuerna om hur man kan säga nej på olika sätt, med ord eller med kroppsspråk. Asmara:

”Om man inte vill så säger man nej. Det är inte svårt att säga nej. Man säger bara Stopp min kropp.”

Det fanns också insikter om att det inte alltid är så lätt för alla att säga nej.

Mohammed: Alltså det enda grejen jag tänker på är att bara säga nej. Men det är ett enkelt ord fast det är väldigt svårt att säga.

Rashid: Ja, det är det.

Mohammed: Alltså jag kan säga nej om jag känner mig nervös eller om jag vill inte göra det. Men de flesta kan inte. Alltså de blir stressade eller nervösa. Och det kan... Kan du också säga nej?

Rashid: Ibland, ibland, ibland.

Mohammed: Ibland kan jag förstå, men jag...

Rashid: Annars blir jag tyst.

Andra deltagare diskuterade hur man kan använda kroppsspråket för att säga nej, som att vända sig bort, men att sociala koder kan vara svårt att förstå och tolka på rätt sätt, framförallt när kroppsspråk används.

Svår information att ta till sig och förstå handlade om den informationen som deltagare hade svårt att diskutera eller komma ihåg någonting kring eller där deltagarna själva uttryckte att den här interventionen var alldeles för tidig för dem.

Jonatan: Jag tror att jag skulle klara mig ett år till innan jag behövde prata om det.

Intervjuaren: Var det lite tidigt?

Jonatan: Det kändes lite som det. What the fuck, liksom!

En studiedeltagare uttryckte också att denna mest lärt sig om känslor relaterat till vänskapsrelationer snarare än romantiska.

En annan studiedeltagare uttryckte också att han ansåg att interventionen var onödig, då han redan visste allting. Fadil:

"Alltså lilla barnet vet om såna här saker. Inte bara vi i gymnasiet. Alla vet såna här saker!"

För denna deltagare kan interventionen ha varit mer gynnsam att få i ett tidigare skede, även om deltagaren hade svårt att återberätta vad som diskuterats under interventionen. Det fanns flera tillfällen där deltagare inte kunde komma ihåg eller uttrycka/återberätta vad som diskuterades under interventionen, så som att inte komma ihåg vad samtycke är eller betyder samt att inte komma ihåg någonting som är sexuellt våld.

Kategorin *insikt om tidigare övergrepp* i temat visade hur deltagarna har fått insikter om beteenden som inte är okej eller som skulle kunna ses som ett övertramp. Bertil:

"Jag går väl lite för fort fram ibland. [...]. Man ska inte gå för fort fram och man ska ha tålamod i relationer. Det har jag väldigt svårt med."

Dessa berättelser och insikter handlade både om insikt om att ha utsatt någon annan, samt insikt om att själv ha blivit utsatt.

Intervjuaren: Vad var det som var nytt för dig?

Yousef: Asså. En tjej som loggar in på din snapp hur snabbt din tjej kan kontrollera dig. Hon frågar dig var du är, vad du gör, hon loggar in på din snapp och såna saker. Sådana saker berättade Lotta att man inte får. Inte kontrollera personen man är med, vad han gör, var han är, sådana saker.

Kategorin *det komplexa samtycket* tar upp ungdomarnas kunskap och syn på samtycke. Anders:

"Man ska tycka samma sak samtidigt."

En del andra deltagare hade svårt att definiera samtycke. Kategorin innehåller även deltagarnas reflektioner om hur det skulle kännas för dem om någon inte gav sitt samtycke. Några svarade att de kanske skulle bli ledsna eller arga. Att inte få ett samtycke eller att någon återkallar sitt samtycke tyckte eleverna var svårt och att dessa situationer kan vara svåra. Anaya:

"Det är svårt om någon inte kan ta ett nej. Man vet inte vad man ska göra om den inte lyssnar."

Ungdomarnas beskrivningar och diskussioner understryker den sårbara situationen som ungdomarna i studien upplevde när de inte ville ge sitt samtycke eller när de ville återkalla sitt samtycke. Vidare kopplas detta även till komplexiteten av att säga och få ett nej.

Forskningsanteckningar

Rashid hade sin huvtröja uppdragen under intervjun, vilket i viss mån dolde hans ansikte. Mohammad snurrade på sin stol under hela intervjun. Mohammads och Rashids funktionsnedsättningar var inte uppenbara under intervjun bortsett från Mohammads svårighet att sitta still. De förlitade sig på varandra som stöd och när de var osäkra lät de den andre svara.

Peter behövde lång tid på sig för att svara och förlitade sig mycket på bildstödet under hela intervjun. Ett mer utförligt bildstöd om känslor skulle ha gynnat hans kommunikation. Till en början sökte han stöd hos Pia som omformulerade frågorna för att underlätta Peters deltagande, men senare kunde Peter kommunicera direkt med intervjuaren. Pia blev generad och stressad när hon pratade om sex och sexuella övergrepp.

Under intervjun svarade Jonathan på frågorna på engelska, trots att han är uppvuxen i en svensktalande familj och har gått i en svensktalande skola. Han kände sig obekväm under intervjun, gömde ansiktet i tröjan, svor och visade aversion. Han undvek ögonkontakt och avslutade intervjun i förtid.

Anaya och Asmara avböjde ljudinspelning och därför fokuserade forskningsanteckningarna främst på deras talade kommunikation. Inledningsvis var deltagarnas funktionsnedsättningar inte uppenbara för intervjuaren. Asmara log passivt och visade oro och osäkerhet under hela intervjun, medan Anaya var mer verbal och uttrycksfull.

Kalle och Anders pratade och skrattade under intervjun. På frågan om det var pinsamt att prata om sex var de tysta och fnissade. Båda deltagarna visade obehag genom kroppsspråk när de diskuterade användningen av vulgära ord för sex och kön. Intervjun genomfördes i ett långsamt tempo, vilket gav deltagarna tid att svara med sina egna ord; båda deltagarnas funktionsnedsättning var uppenbara.

Fadil inledde intervjun med att säga att han redan hade en grundlig förståelse för sex och relationer och tyckte att interventionen var onödig. Han uttryckte frustration och ilska över att behöva återkomma till ämnet och tappade ofta koncentrationen och avbröt både intervjuaren och Yosef upprepade gånger. Yosef förblev däremot fokuserad på intervjun och delade aktivt med sig av sina

tankar och intryck om interventionen. Bortsett från Fadils bristande fokus var deltagarnas funktionsnedsättningar inte uppenbara.

Bertil ville inte ha ögonkontakt med intervjuaren utan valde att fokusera på ett fönster. Genom suckar och sitt kroppsspråk förmedlade han att interventionen var viktig för honom men svår att diskutera. När samtalet kom in på att säga och acceptera ett "nej" ökade hans signaler på oro. Bertil uttryckte både verbalt och med hjälp av bildstödet att dessa frågor fick honom att känna negativa känslor. Bertil verkade obekvämt med att diskutera sina egna erfarenheter av utsatthet och tyckte att det var svårt att formulera sina tankar. Ändå kommunicerade han att det var viktigt för honom att diskutera dessa frågor. Hans förmåga att hantera sina funktionsnedsättningar varierade under intervjun.

Vera uppfattades som blyg och var lyhörd på Fahs kommunikation. Fah gömde sitt ansikte i händerna och bet på naglarna. Båda svarade med fördröjning och osäkerhet. Intervjun genomfördes i ett lågt tempo med upprepade frågor, vilket gav utrymme för reflektion och tid för deltagarna att svara. Blygheten och osäkerheten dolde inledningsvis deltagarnas funktionsnedsättningar.

Diskussion

Denna studie syftade till att undersöka hur ungdomar med IF upplever en klassrumsintervention om sex, sexuell ömsesidighet, samtycke, relationer och gränssättning och hur de resonerade kring dessa ämnen efter att ha tagit del av interventionen. De flesta deltagarna beskrev interventionen i positiva ordalag. De diskuterade vikten av att interventionsledaren – Lotta – var bra och att hon gjorde pinsamma ämnen mindre pinsamma, var kunnig och kunde svara på frågor. Alla deltagare beskrev Lotta i mycket positiva ordalag, även om deltagarna uttryckte att användandet av grova sexuella ord kändes onödigt och konstigt. Ungdomarna förklarade också vikten av ett bra stödsystem runtomkring för att hantera svåra känslor eller frågor som uppkommer till följd av interventionen.

Deltagarna hade fått en del insikter om bra och dåliga beteenden i relationer, fått en bättre förståelse för att förstå och identifiera sina egna känslor, samt lärt sig en del om hur man kan dejta och pratade gärna om olika saker man kan göra på en dejt. Ungdomarnas dejtingupplevelser sträckte sig från att bara vara intresserade av vänskap till att använda dejtingappar och att ha romantiska relationer.

De visade förståelse för att våldtäkt, men också andra former av sexuellt våld kan vara olagliga, även om flera inte kände sig säkra på vad som utgör mindre grova former av sexuellt våld. Att identifiera andras känslor verkade vara svårare, då inget nämndes om detta under intervjuerna. De nämnde inte heller mer komplexa beteenden som manipulation och mindre grova former av sexuella trakasserier och våld. Även definitionen av samtycke och hur man effektivt förmedlar ett nej och sätter gränser kunde vara utmanande för deltagarna. Att verbalisera samtycke eller icke-samtycke, samt osäkerhet kring att identifiera sina egna och andras känslor liknar svårigheter som tidigare beskrivits i litteraturen som faktorer för ökad risk för att bli offer för och problem vid rapportering av sexuella brott (Barron m.fl., 2019; Collier m.fl., 2006; Oosterhoorn & Kendrick, 2001).

Intentionen med interventionen var inte att trigga smärtsamma minnen hos deltagare, men det var inte ovanligt att så skedde. Utifrån flera av beskrivningarna samt beteenden under intervjuerna framkom att ungdomarna hade både upplevt och eventuellt även utsatt andra för sexuella övergrepp.

Flera deltagare beskrev tidigare erfarenheter av sexuella övergrepp eller trakasserier, vilket stämmer överens med tidigare forskning (Jojo m.fl., 2023; Wissink m.fl., 2015). Många deltagare beskrev

också en oförmåga eller svårighet kring att säga nej, vilket också ligger i linje med litteraturen, där man sett att kommunikationssvårigheter ökar sårbarheten hos både pojkar och flickor med IF (Collier m.fl., 2006; Elklit m.fl., 2023; Gustafsson & Nylander, 2024; Kvam, 2000). Några deltagare uttryckte även att de själva inte skulle kunna verbalisera ett nej samt att de själva upplevde att de hade svårigheter att tolka sociala signaler. Andra resonerade på ett sätt som skulle ses som naivt eller barnsligt om det rörde sig om typiskt utvecklade ungdomar, som till exempel att säga "Stopp! Min kropp".

Konceptet "Stopp! Min kropp", som troligen presenterades för deltagarna under deras förskole- och grundskoleår, har gjort intryck då flera deltagare beskrev detta som att säga nej och/eller dra tillbaka samtycke. Under förskoleåren främjas konceptet "Stopp! Min kropp" med hjälp av åldersanpassat bildstöd, vilket kan ha varit utvecklingsmässigt lämpligt för deltagarna under flera år. Ett sådant sätt att kommunicera i en komplex sexuell situation är dock inte helt adekvat och skulle kunna öka risken för sexuella övergrepp. Även bristande förståelse för samtycke och ömsesidighet i sexuella möten ökar den risken (Gustafsson & Nylander, 2024; McDonnell m.fl., 2019; Wissink m.fl., 2015). Som framgår av forskningsanteckningarna var det inte alltid uppenbart att deltagarna hade en intellektuell funktionsnedsättning och så bör det också vara för en potentiell sexuell partner. Då finns det heller ingen beredskap att känna igen atypiska signaler på icke-samtycke, vilket kan leda till oavsiktliga och för partnern ej uppfattade sexuella övergrepp. Naturligtvis kan man inte utesluta att ungdomar med IF också medvetet utnyttjas av andra.

Litteraturen diskuterar hur många vuxna har svårt att diskutera ämnena sex, sexuell hälsa och relationer med ungdomar med IF. Föräldrar undviker ämnena av skam eller för att de inte vet vad de ska ta upp eller att de inte ser sina barn med en egen sexualitet. Ungdomar med IF utesluts också ofta från sexualundervisning i skolan (Jojo m.fl., 2023). Sammantaget leder detta till okunskap och ökad sårbarhet hos denna grupp av ungdomar (Barron m.fl., 2019; Collier m.fl., 2006; Elklit m.fl., 2023; Heifetz m.fl., 2020; Oosterhoorn & Kendrick, 2001). Interventionen som utvärderades här kunde möta ungdomarna med IF på ett sätt som gjorde det möjligt för ungdomarna att delta och dra nytta av interventionen, samtidigt som den blottade deras utsatthet för olika typer av sexuellt våld, vilket är ett steg i att motverka hermeneutisk orättvisa.

Begränsningar och styrkor

Även om denna studie ökar vår förståelse av ungdomars upplevelser av en intervention om sex, sexuell ömsesidighet, samtycke, relationer och sexuella gränser, så har den vissa begränsningar. För det första är resultaten begränsade till ungdomar som deltog i interventionen på den specifika skolan med de specifika förhållanden som fanns där. Det var drygt hälften av den potentiella och tillfrågade studiepopulationen som tackade ja till att delta i intervjun. Det är möjligt att ungdomar som varit missnöjda, tyckte att ämnet var särskilt pinsamt att prata om eller inte kunde minnas interventionen bra tackade nej i större utsträckning, vilket skulle kunna påverka överförbarheten.

Det är viktigt att personer med intellektuell funktionsnedsättning kan delta i forskning och uttrycka sina erfarenheter, inte minst för att motverka hermeneutisk orättvisa, där denna studie är ett steg på vägen. Att intervjua individer med intellektuell funktionsnedsättning kan dock innebära specifika utmaningar. Det bildstöd som användes under intervjun kan ha påverkat deltagarnas minne och styrt samtalet utan att ge tillräckligt mycket utrymme åt andra upplevelser. Dessutom var deltagarna beroende av att kunna uttrycka sig via tal eller via den begränsade alternativa och kompletterande kommunikation som användes. I forskningsanteckningarna framgår det att åtminstone en deltagare

behövde ytterligare kommunikationsstöd vilket gör att hen inte kunde uttrycka allt i intervjusituationen.

En styrka är att 14 elever deltog i studien vilket är ett ganska stort urval för att vara en kvalitativ studie på målgruppen ungdomar med IF. Eftersom flera intervjuer genomfördes i par kunde deltagarna stödja varandra och utveckla varandras svar. Urvalet var mångsidigt vad gäller kommunikationsförmåga, deltagande i sessioner och kön. Ingen av forskarna hade varit involverad i att utveckla eller genomföra interventionen och hade därmed ingen förförståelse för dess effekt. Däremot hade forskarna skaffat sig god kännedom om dess innehåll.

Slutsats

Sammanfattningsvis såg deltagarna positivt på interventionen. Formatet passade gruppen, med flera tillfällen över tid, medan de kunde lära känna interventionsledaren utanför interventionssessionerna. Detta möjliggjorde förtroende och kommunikation. Deltagarna har lärt sig en del om känslor, relationsbeteenden, samtycke och sexuellt våld; dock behövs mer för denna population för att få en fullständig förståelse av signaler för samtycke och icke-samtycke, både för egen del och som den sexuella partnern kommunicerar. För vissa deltagare kom interventionen vid exakt rätt tidpunkt, men för andra borde interventionen ha kommit tidigare och för vissa, senare. Det är avgörande för interventionens genomförbarhet och acceptans av målgruppen att ledaren är en person med vana att kommunicera med målgruppen och om sexualitet samt att det finns starka stödstrukturer omkring för att fånga upp svåra minnen och känslor kring både att utsättas och utsätta andra för olika former av sexuellt våld.

Referenser

- Arbetsmarknadsdepartementet. (2024). Fri och trygg utan våld och förtryck—Åtgärdsprogram för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor, våld i nära relationer och hedersrelaterat våld och förtryck samt prostitution och människohandel 2024–2026 (No. A2024/00869). Regeringskansliet.
- Barker, G., Ricardo, C., Nascimento, M., Organization, W. H., & Promundo, I. (2007). Engaging men and boys in changing gender-based inequity in health: Evidence from programme interventions. World Health Organization. <https://iris.who.int/handle/10665/43679>
- Barron, I., Allardyce, S., Young, H., & Levit, R. (2019). Exploration of the Relationship between Severe and Complex Disabilities and Child Sexual Abuse: A Call for Relevant Research. *Journal of Child Sexual Abuse*, 28(7), 759–780. <https://doi.org/10.1080/10538712.2019.1645782>
- Brottsförebyggande rådet. (2022). Brottsutvecklingen till och med 2021.
- Brown, S. L., & Bulanda, J. R. (2008). Relationship violence in young adulthood: A comparison of daters, cohabitators, and marrieds. *Social Science Research*, 37(1), 73–87. <https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2007.06.002>
- Bruno, L., & Joelsson, T. (2023). Towards a transformative space for conversations about sexualised violence? Obstacles, strategies and precarious moments. *NORA - Nordic Journal of Feminist and Gender Research*, 31(1), 3–16. <https://doi.org/10.1080/08038740.2021.1998219>
- Bruno, L., Joelsson, T., Franzén, A. G., & Gottzén, L. (2020). Heroes and others: Tensions and challenges in implementing Mentors in Violence Prevention in Swedish schools. <https://doi.org/10.1332/239868020X15881856376347>
- Bååk, L., & Persson, C. (2024). Liv & hälsa ung anpassad skola 2023. Region Örebro län.
- Colarossi, L., Riquelme, M. O., Collier, K. L., Pérez, S., & Dean, R. (2023). Youth and Parent Perspectives on Sexual Health Education for People with Intellectual Disabilities. *Sexuality and Disability*, 41(3), 619–641. <https://doi.org/10.1007/s11195-023-09805-y>
- Collier, B., McGhie-Richmond, D., Odette, F., & Pyne, J. (2006). Reducing the risk of sexual abuse for people who use augmentative and alternative communication. *Augmentative and Alternative Communication*, 22(1), 62–75. <https://doi.org/10.1080/07434610500387490>
- Crooks, C. V., Jaffe, P., Dunlop, C., Kerry, A., & Exner-Cortens, D. (2019). Preventing Gender-Based Violence Among Adolescents and Young Adults: Lessons From 25 Years of Program Development and Evaluation. *Violence Against Women*, 25(1), 29–55. <https://doi.org/10.1177/1077801218815778>
- Dinkler, L., Lundström, S., Gajwani, R., Lichtenstein, P., Gillberg, C., & Minnis, H. (2017). Maltreatment-associated neurodevelopmental disorders: A co-twin control analysis. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 58(6), 691–701. <https://doi.org/10.1111/jcpp.12682>
- Elklit, A., Murphy, S., Skovgaard, C., & Lausten, M. (2023). Sexual Violence against Children with Disabilities: A Danish National Birth Cohort Prospective Study. *Scandinavian Journal of Child and Adolescent Psychiatry and Psychology*, 11(1), 143–149. <https://doi.org/10.2478/sjcapp-2023-0015>
- Fleming, P. J., Gruskin, S., Rojo, F., & Dworkin, S. L. (2015). Men's violence against women and men are inter-related: Recommendations for simultaneous intervention. *Social Science & Medicine* (1982), 146, 249–256. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2015.10.021>

- Fricker, M. (2007). *Hermeneutical Injustice*. I M. Fricker (Red.), *Epistemic Injustice: Power and the Ethics of Knowing* (s. 0). Oxford University Press.
<https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198237907.003.0008>
- García-Moreno, C., Pallitto, C., Devries, K., Stöckl, H., Watts, C., & Abrahams, N. (2013). Global and regional estimates of violence against women: Prevalence and health effects of intimate partner violence and non-partner sexual violence. World Health Organization.
<https://iris.who.int/handle/10665/85239>
- Goldfarb, E. S., & Lieberman, L. D. (2021). Three Decades of Research: The Case for Comprehensive Sex Education. *Journal of Adolescent Health*, 68(1), 13–27.
<https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2020.07.036>
- Gustafsson, P., & Nylander, L. (2024, juni 4). Adhd och autism—Autism. Läkemedelsverket, Läkemedelsboken. <https://lakemedelsboken.se/terapiomraden/psykiatri/adhd-och-autism/autism/>
- Heifetz, M., Lake, J., Weiss, J., Isaacs, B., & Connolly, J. (2020). Dating and romantic relationships of adolescents with intellectual and developmental disabilities. *Journal of Adolescence*, 79(1), 39–48.
<https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2019.12.011>
- Jojo, N., Nattala, P., Seshadri, S., Krishnakumar, P., & Thomas, S. (2023). Knowledge of sexual abuse and resistance ability among children with intellectual disability. *Child Abuse & Neglect*, 136, 105985. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2022.105985>
- Kommunstyrelsen. (2021). Barn och ungas psykiska ohälsa i Uppsala 2021. Uppsala kommun.
- Kurt, A., & Kürtüncü, M. (2024). The effectiveness of sexual health and development education given to children with intellectual disabilities: A randomized controlled study. *Journal of Pediatric Nursing*, 75, e49–e57. <https://doi.org/10.1016/j.pedn.2023.12.027>
- Kvam, M. H. (2000). Is sexual abuse of children with disabilities disclosed? A retrospective analysis of child disability and the likelihood of sexual abuse among those attending Norwegian hospitals. *Child Abuse & Neglect*, 24(8), 1073–1084. [https://doi.org/10.1016/S0145-2134\(00\)00159-9](https://doi.org/10.1016/S0145-2134(00)00159-9)
- Lindberg, D., & Billevik, J. (2023). Preaching to the choir: Effects of the Mentors in Violence Prevention programme on ‘the bad apples’. <https://doi.org/10.1332/239868021X16556502903676>
- Löfgren-Mårtenson, L. (2012). “I Want to Do it Right!” A Pilot Study of Swedish Sex Education and Young People with Intellectual Disabilities. *Sexuality and Disability*, 30(2), 209–225.
<https://doi.org/10.1007/s11195-011-9239-z>
- Malovic, A., Murphy, G., & Coulton, S. (2020). Finding the Right Assessment Measures for Young People with Intellectual Disabilities Who Display Harmful Sexual Behaviour. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 33(1), 101–110. <https://doi.org/10.1111/jar.12299>
- McDonnell, C. G., Boan, A. D., Bradley, C. C., Seay, K. D., Charles, J. M., & Carpenter, L. A. (2019). Child maltreatment in autism spectrum disorder and intellectual disability: Results from a population-based sample. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 60(5), 576–584.
<https://doi.org/10.1111/jcpp.12993>
- Morse, J. M., Barrett, M., Mayan, M., Olson, K., & Spiers, J. (2002). Verification Strategies for Establishing Reliability and Validity in Qualitative Research. *International Journal of Qualitative Methods*, 1(2), 13–22. <https://doi.org/10.1177/160940690200100202>

- Murphy, G. H., & O'Callaghan, A. (2004). Capacity of adults with intellectual disabilities to consent to sexual relationships. *Psychological Medicine*, 34(7), 1347–1357.
<https://doi.org/10.1017/S0033291704001941>
- Norlén, A. (2019). Stop! Min kropp! Rädda Barnen. https://resource-centre.savethechildren.net/pdf/stopp-min-kropp_vagledning_2019.pdf/
- Oosterhoorn, R., & Kendrick, A. (2001). No sign of harm: Issues for disabled children communicating about abuse. *Child Abuse Review*, 10(4), 243–253. <https://doi.org/10.1002/car.697>
- Pask, L., Hughes, T. L., & Sutton, L. R. (2016). Sexual knowledge acquisition and retention for individuals with autism. *International Journal of School & Educational Psychology*, 4(2), 86–94.
<https://doi.org/10.1080/21683603.2016.1130579>
- Reiter, S., Bryen, D. N., & Shachar, I. (2007). Adolescents with intellectual disabilities as victims of abuse. *Journal of Intellectual Disabilities*, 11(4), 371–387.
<https://doi.org/10.1177/1744629507084602>
- Rädda Barnen. (u.å.). Vanliga frågor och svar om Stopp! Min kropp! Rädda Barnen - Stopp! Min Kropp! Skola och förskola. Hämtad 01 oktober 2024, från <https://www.raddabarnen.se/rad-och-kunskap/stopp-min-kropp/stopp-min-kropp-vanliga-fragor-och-svar/>
- Skolverket. (2013). Läroplan (GySär13) för anpassade gymnasieskolan [Text].
<https://www.skolverket.se/undervisning/anpassade-gymnasieskolan/laroplan-program-och-amnen-i-anpassade-gymnasieskolan/laroplan-gysar13-for-anpassade-gymnasieskolan>
- Stobbe, K. J., Scheffers, M., van Busschbach, J. T., & Didden, R. (2021). Prevention and Intervention Programs Targeting Sexual Abuse in Individuals with Mild Intellectual Disability: A Systematic Review. *Journal of Mental Health Research in Intellectual Disabilities*, 14(2), 135–158.
<https://doi.org/10.1080/19315864.2021.1883780>
- Sullivan, P. M., & Knutson, J. F. (2000). Maltreatment and disabilities: A population-based epidemiological study. *Child Abuse & Neglect*, 24(10), 1257–1273. [https://doi.org/10.1016/S0145-2134\(00\)00190-3](https://doi.org/10.1016/S0145-2134(00)00190-3)
- Wickström, M., Larsson, M., & Höglund, B. (2020). How can sexual and reproductive health and rights be enhanced for young people with intellectual disability? – Focus group interviews with staff in Sweden. *Reproductive Health*, 17(1), 86. <https://doi.org/10.1186/s12978-020-00928-5>
- Wissink, I. B., van Vugt, E., Moonen, X., Stams, G.-J. J. M., & Hendriks, J. (2015). Sexual abuse involving children with an intellectual disability (ID): A narrative review. *Research in Developmental Disabilities*, 36, 20–35. <https://doi.org/10.1016/j.ridd.2014.09.007>
- Wissink, I. B., van Vugt, E. S., Smits, I. A. M., Moonen, X. M. H., & Stams, G.-J. J. M. (2018). Reports of sexual abuse of children in state care: A comparison between children with and without intellectual disability. *Journal of Intellectual & Developmental Disability*, 43(2), 152–163.
<https://doi.org/10.3109/13668250.2016.1269881>
- Åker, T. H., & Johnson, M. S. (2020). Sexual abuse and violence against people with intellectual disability and physical impairments: Characteristics of police-investigated cases in a Norwegian national sample. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities: JARID*, 33(2), 139–145.
<https://doi.org/10.1111/jar.12656>

Bilaga 1 - Intervjuguide

- Hur var det när "Lotta" kom till klassen?
- "Lotta" har sagt till oss att ni har pratat om dom här sakerna.
- Vad vill ni börja prata om?

Var det något som var extra **roligt** att prata om?

... **pinsamt** att prata om?

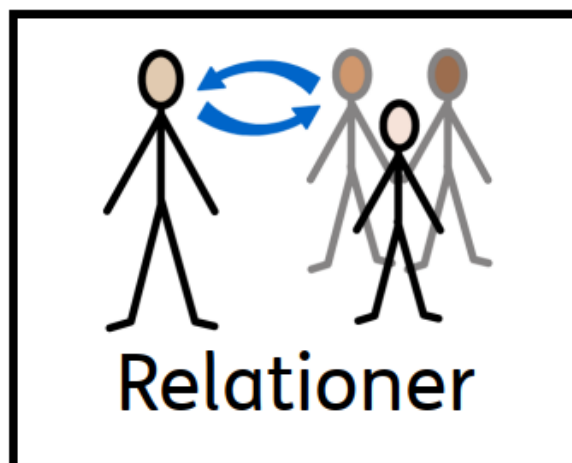
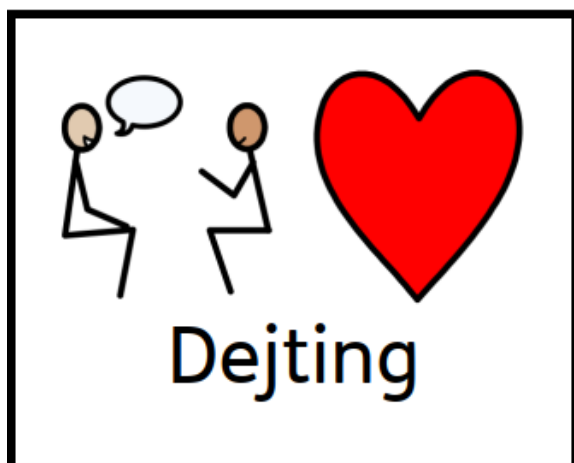
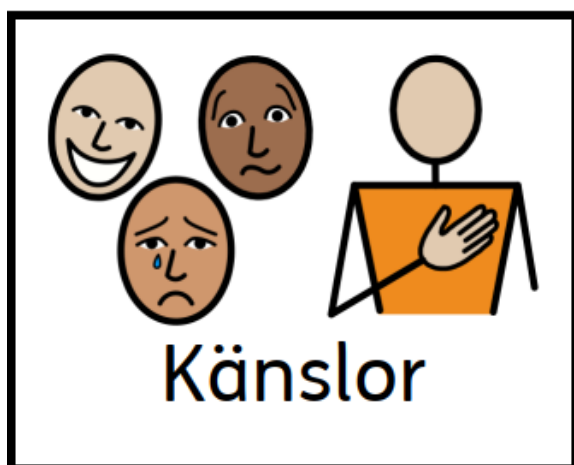
... **jobbigt** att prata om?

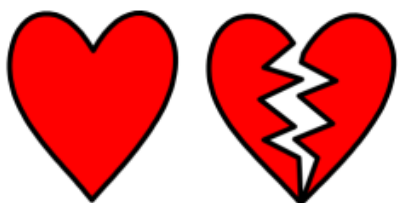
... **spännande** att prata om?

... **svårt** att prata om?

- Hur var det att prata dom här sakerna tillsammans med **klasskompisarna**?
- När min chef berättade att jag skulle prata med er om dom här sakerna tyckte jag att det kändes nervöst att prata om att vara **kåt**. Det var ett **pinsamt** ord för mig. Så jag fick träna. Var det något som var **pinsamt för er**?
- **Lärde** ni er något som ni inte **kunde förut**?
- Ni pratade också om att **dejta** – berätta. Vad pratade ni om då?
- Hur var det när ni pratade om bra och dåliga relationer. Berätta - vad pratade ni om då?
Hur är man mot varandra i en **bra relation**?
...i en **dålig relation**?
- Sen pratade ni om **sex** och att vara **kåt**, vad pratade ni om då? Hur kändes det?
- Sköna / osköna känslor, och samtycke. Hur var det? Vad pratade ni om då?

- Vad är samtycke?
- Jag tror att ni pratade om **Leo** också som **vill** kramas med en kompis men **inte vill** med en främling. Och ibland kanske det är så att man inte vet om en vill.
- Hur vet man då? Hur vet man om man själv vill någonting? Och om någon annan vill någonting?
- Hur var det att prata om sköna/osköna och samtycke?
- Sen pratade ni om **lagar** – vad pratade ni om då?
- Vad är det om inte är **tillåtet** / som är **brott**? Vad ska man **göra om man blir utsatt för ett brott**?
- När kan **sex** vara ett **brott**?
- Har ni lärt er någon som ni kan använda i era liv av skolpassen? Berätta!

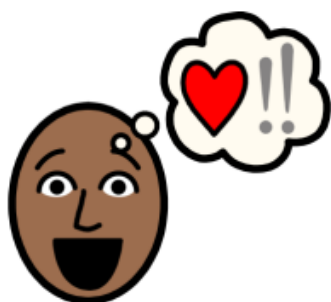

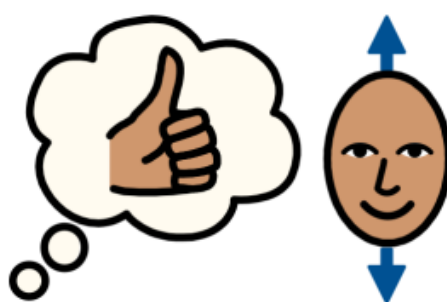
Bra / dåliga
relationer

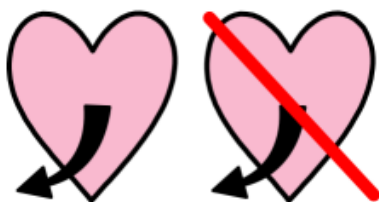
Sex

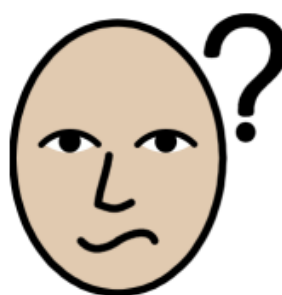
Kåt

Samtycke

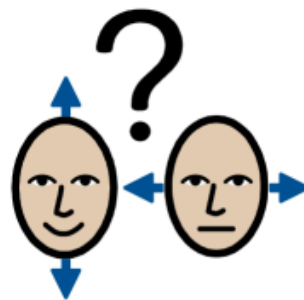
Leo vill / vill
inte

Osäkerhet

Svårt att säga
nej

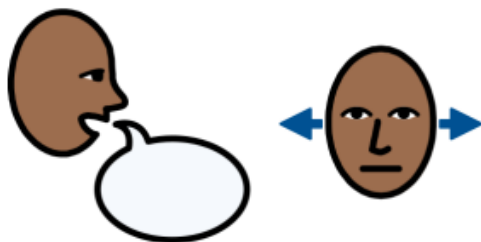
Ja-/nej-signaler

Olagligt

Polisanmälan

Att få ett nej

Alex och
Charlie